

**ŞEYH EBÛ'L-HASAN-İ HARAKÂNÎ'NİN NÛRU'L-ULÛM
ADLI ESERİNDE NASİHAT**

Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK*

Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEŞ**

Özet

Bu çalışmada irfan sahibi şahsiyetler arasında yer alan, mutasavvıf Şeyh Ebû'l-Hasan-i Harakânî'nin *Nûru'l-Ulûm* adlı eserindeki nasihatlere yer verilmiştir. Eserde tespit edilen nasihatlerden yola çıkarak iki tasnif yapılmıştır. Bunların ilki “Muhatap Kitleye Göre Nasihat” başlığını taşımaktadır. Bu başlık çerçevesinde nâsihe, dervişe, müride, âşığa ve mümine yapılan nasihatler tespit edilmiştir. İkincisi “*Nûru'l-Ulûm*'da Nasihat Mevzuları” başlığını taşımaktadır. Burada da ibadet etme, zikir, uyanık olma, misafire hakkını verme, helal yeme, az yeme, az konuşma, kibir, haset, riya ve gafletten uzak durma mevzularında yapılan nasihatlere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Harakânî, Nûru'l-Ulûm, Öğüt, Sufi, Mutasavvıf, İslam, Kur'an

Abstract

The Advice In Nuru'l-Ulum Of Ebu'l-Hasan-i Harakani

The advices in *Nûru'l-Ulûm*, the work of Sufi Sheyh Ebû'l-Hasan-i Harakânî who has been one of many scholars have been included in this study. His advices have been analyzed in two categories. The first one is titled as “Advice Given to Target Group”. We have recognized the advices given to adviser, dervish, murid, lover and muslim within this context. The second one is titled as “Advice Topics in *Nûru'l-Ulûm*.” We have set forward the advices given for prayer, commemoration, respect to guests, halal earning, eating less, speaking less, pride, envy, hypocrisy, ignorance.

Key words: Harakânî, Nûru'l-Ulûm, Advice, Sufi, Islam, Quran

* Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü

GİRİŞ

Edebiyat tarihi, dolayısıyla edebî metinler incelendiğinde yazılan bir mısradan veya bir cümlede bile nasihate rastlamanın mümkün olduğu, bu açıdan bakıldığında nasihat konusunun Türk edebiyatının başlangıcından beri pek çok şair ve yazar tarafından ele alınan konulardan biri olduğu görülür. Diğer birçok ilim erbabı gibi mutasavvıflar da iyi bir toplum oluşturmak ve erdemli insanlar yetiştirmek için nasihate büyük önem vermişler ve bu alanda müstakil eserler kaleme almışlardır. Bu çalışmada büyük mutasavvıflardan biri olan Harakānî'nin eldeki mevcut tek eserinde yer alan nasihatleri konu edinilecektir.

Nasihât Arapça bir kelimedir ve “nasihat etmek, samimi ve içten olmak”¹ anlamlarına gelmektedir. Nasihat aynı zamanda “başkasının hata ve kusurunu örtmek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik etmek ve kötülükten sakındırmak üzere söylenen söz; insanların faydasına veya zararına olan hususlarda onları aydınlatmak için sarf edilen gayret” demektir.²

Hayatını mümin bir kardeşinin gönlünü mutlu etme çabası içerisinde harcamış, halkının dünya ve âhiret huzurunu kendi huzurundan önde tutmuş³ Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakānî Hazretleri büyük irfan sahibi şahsiyetlerden biridir. Böyle olunca onun eserinin de çok sayıda nasihat içerdiği kolaylıkla düşünülebilir.

Şeyh Harakānî Hazretleri Bistâm'ın kuzeyindeki Harakān köyünde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Yetmiş üç yaşında (ö. 428/1036) vefat ettiği bilindiğinden 963 (h. 352) yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Kaynaklarda birçok mutasavvıf hakkında bahsedildiği gibi onun da ümmî olduğu⁴, şeyhi Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848)'nin manevî bir

¹ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995, s. 889.

² Mustafa Çağrıncı, “Nasihât”, *DİA*, İstanbul 2004, XXXII, 408.

³ Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakānî I (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri)*, *Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri- Açıklama-Metin)*, Şehit Ebü'l-Hasan Harakānî Derneği Yay., Kars, ts., s. 21.

⁴ Ahmet Emin Seyhan'ın “Ebü'l-Hasan el-Harakānî'nin İlim Anlayışı” adlı makalesinde Harakānî Hazretlerinin ümmî olmadığı tartışılmaktadır. Bkz. Ahmet Emin Seyhan, “Ebü'l-Hasan el-Harakānî'nin İlim Anlayışı”, *JASSS: International Journal of Social Science*, vol. 6/5 (May 2013), Fransa, s. 1049-1083.

işareti üzerine Kur'ân okumaya başladığı ve yine onun ruhaniyetiyle terbiye edildiğinden bahsedilmektedir.⁵

Nakşibendiyye'den Halvetiyye'ye, Kâdiriyye'den Mevleviyye'ye pek çok tarikata yol göstermiş olan Harakânî Hazretleri, kendisinden sonra gelenlere ilim ve irfan noktasında rehberlik etmiş ve kâmil insanların yetişmesinde de öncü olmuştur. Nitekim Yusuf el-Hemedânî (ö. 535/1140), Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) ve Hacı Bektâşi Velî (ö. 670/1271) onun izinden giden büyük mutasavvıfların başında gelmektedir.⁶ Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî de (ö. 672/1273), Harakânî Hazretleri'nden bahsederken onu devrin *kutbu* olarak görmüş, *Mesnevî* adlı eserinin birçok yerinde ondan saygıyla söz etmiş ve onun bazı sözlerini, kerametlerini ve menkıbelerini bu eserinde anlatmış ve yorumlarda bulunmuştur.⁷

Bu çalışmada, Harakânî Hazretleri'nin *Nûru'l-Ulûm* adlı eserindeki nasihatlere yer verilmeye çalışılmıştır.⁸ Harakânî Hazretleri eserinde farklı konularda doğrudan nasihat ettiği gibi bazen de dolaylı olarak nasihatlerde bulunmuştur. Eserin ikinci bölümü “vaaz ve nasihat” konusuna ayrılmakla birlikte diğer bölümlerde de yer yer nasihat türünde sözler tespit edilmiştir. Araştırmada baştan sona kadar tespit edilen bu nasihatler önce muhatap kitleye göre, daha sonra ise konularına göre nasihatler olarak tasnif edilip incelenmeye çalışılmıştır.

A. MUHATAP KİTLEYE GÖRE NASİHATLER

1. Nâsihe Nasihat:

Bilenler bilmeyenlere, yanlış veya hata yapmamaları, doğru yoldan ayrılmamaları için nasihat ederler. Bu yüzden Allah kuluna, peygamber ümmetine, şeyh müridine ve baba evladına nasihat etmiştir. *Nûru'l-Ulûm*'da derviş, mürit ve müminlere yapılan nasihatlere geçmeden önce bir nâsih

⁵ Süleyman Uludağ, “Harakanî”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 93.

⁶ Seyhan, s. 1052.

⁷ Hasan Çiftçi, “Mevlâna ile Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebü'l-Hasan-i Harakânî”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Mevlânâ Özel Sayısı, yıl: 6, sy. 14 (Ocak-Haziran 2005), Ankara, s. 565.

⁸ Bu çalışmada yer alan Harakânî'nin eserine ait çeviri metinler, Hasan Çiftçi'nin *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî I (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri)*, *Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri- Açıklama-Metin)* adlı eserden alınmıştır.

olarak Şeyh Harakānî Hazretleri'nin kendisine ve kendi gibi nâsihlere bir diyeceği vardır:

Âlimin biri, şeyhe sordu:

Hıyanetsiz nasihat nasıl olur?

Nasihat ettiğinde, onlardan [cemaatten] daha üstün olduğunu ima etmek maksadıyla başını [boynunu] dik tutmadığın ve dünyaya karşı tamahkâr olmadığın hâlde yaptığın nasihattir.⁹

Buna göre bir nâsih nasihat ettiğinde kendini muhatabından üstün görmemelidir.

2. Dervişlere, Müritlere Nasihat:

Harakānî Hazretleri'nin bir dervişte bulunması gereken hâllerden bahsederken yaptığı tarifleri, aynı zamanda nasihat olarak sunduğu görülmektedir:

Dervişlik nedir?

Üç pınardan beslenen bir denizdir: Birincisi perhiz [takva], ikincisi cömertlik, üçüncüsü Aziz ve Ulu Allah'ın mahlûkatına ihtiyaç duymamaktır.

Şeyh -Allah ondan razı olsun- bir sūfiye sordu: Siz kime derviş dersiniz?

Dünyadan haberi [yararı] olmayan kişiye deriz.

Şeyh dedi:

Öyle değil, aksine derviş, içinde [kendisine ait] düşüncesi olmayan, konuştuğu hâlde konuşmayan, söylediği hâlde söylemeyen, duyduğu halde duymayan, yediği hâlde yediğinden lezzet almayan, sükûneti ve hareketi olmayan, sıkıntısı ve neşesi bulunmayan kişidir; işte derviş budur.¹⁰

Yukarıda da görüldüğü gibi Şeyh Harakānî, dervişin üç pınardan beslendiğini ifade etmiştir. Ayrıca ona göre bir derviş konuştuğu hâlde konuşmamalı, söylediği hâlde söylememeli, duyduğu hâlde duymamalı, yediği hâlde yediğinden lezzet almamalı kısacası kendisini dünyaya bağlayacak olan nefsanî arzu ve isteklerden uzak durmalıdır.

Nûru'l-Ulûm'da müridin tanımı yapılırken de onun, şeyhinin ilgisini

⁹ Harakānî, s. 226.

¹⁰ Harakānî, s. 218-220.

çekme duygusuna kapılmaması gerektiği, bu nedenle müridin, dergâhın herhangi bir yerinde oturup pirinin sohbetiyle nefsini köreltmesi vurgusu yapılmıştır:

Kapıdan içeri girdiğinde pîrin kendisiyle ilgilenmesi gerekmeyen kişidir. Mürit, daima en dipte [ayakkabıların yanında] de olsa, pîrin sohbetinde oturduğu her yerde, hâlınden memnun kalandır; annenın çocuğu kandırmak için, kurabıyeye yağ sürerek ona vermesi gibi, kandırılması gereken kişi mürit olamaz.¹¹

Sadık bir mürid olmak için yapılması gereken şey *Nûru'l-Ulûm*'da şöyle ifade edilmiştir:

Şeyhe sordular:

-Doğru sözlü [sâdik] mürit kimdir?

-Sözü yürekten söyleyen, yani [dili] kalbiyle aynı olandır, dedi.¹²

Eserde Şeyh'e sorulan, "Kalbi, Allah'ın varlığıyla kuşatılan bir kimsenin alâmeti nedir?" sorusuna verilen cevapta da, bir müridin tüm varlığını Allah'ın varlığında yok etmesi gerektiği nasihat edilmiştir. Tasavvufta ikilik (âşık-mâşuk) yoktur, zira ikilik kesrettir. Bu yüzden gerçek âşık, sevgilisinin kendisinden, kendisinin de sevgilisinden bir farkı olmadığını yani ikisinin bir olduğunu bilen, gören kişidir. Bu durum Şeyh'in ağzından *Nûru'l-Ulûm*'da Leylâ vü Mecnûn örneği ile şöyle dile getirilmiştir:

-Baştan ayağa kadar onun [bütün organlarının] tamamen, Allah'ın varlığını ikrar etmesi; eli, ayağı ve gözü, yıkarken, giderken, görürken ve burnundan nefes verirken bile, Mecnûn'un, karşılaştığı her şeye, "Leylâ" demesi gibi, onun [da her şeye] "Allah" demesidir. Nitekim Mecnûn, karşılaştığı karaya, denize ve duvara, insanlara, ot, [saman]'a, koyuna gördüğü her şeye: "Ben Leylâ'yım ve Leylâ ben'im" diyeceği yerde, "Leylâ" deyip dururdu.¹³

¹¹ Harakânî, s. 225.

¹² Harakânî, s. 225.

¹³ Harakânî, s. 228.

Tasavvufta ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn merhaleleri tasavvuf yolcusunun aşması gereken merhaleler olarak zikredilir. Bunlar İslâm düşünce tarihinde doğru bilginin kesinlik dereceleridir. İlme'l-yakîn, aklî veya naklî delil ile; ayne'l-yakîn, duyu yolu ile; hakka'l-yakîn ise iç duyu veya iç tecrübe vasıtasıyla insanda meydana gelen en kesin bilgiyi ifade eder.¹⁴ Tasavvufta muhlislerin makamı olarak ilme'l-yakîn, âriflerin makamı olarak ayne'l-yakîn ve velilerin makamı olarak da hakka'l-yakîn benzetmesi yapılmıştır.¹⁵ Harakânî hazretleri *Nûru'l-Ulûm*'unda sâliklerin aşmaları gereken bu merhaleleri sayarken ilme'l-yakîn'in "Allah var, başka bir şey yok" demek, ayne'l-yakîn'in ünsiyet kazanmak ve hakka'l-yakîn'in de ateşte yanmak olduğunu haber vermiş ve bunu yaparken aslında müritlerinden de bu hâlleri yaşamalarını istemiştir:

Erlerin adım [sefer] 'lar [merhaleleri] 'ından sordular:

Dedi:

*İlk adımda, "Allah var, başka bir şey yok" demeleridir; ikinci adım ünsiyettir; üçüncüsü ise ateşte yanmaktır.*¹⁶

Hızır Aleyhisselâm tasavvuf literatüründe özel bir ilgiye mazhar olmuştur. Kur'ân'da adı geçmemekle birlikte, Kehf sûresi 60-82. ayetlerinde "Hızır" olduğu kabul edilen zâtın Hz. Mûsâ ile olan kıssası yer almıştır. Bu ayetlerin tasavvufî yorumlarında Hızır mürşidi, Hz. Mûsâ da müridi temsil etmektedir. Hızır'ın abdalların reisi olarak en yüksek mürşid mevkiine oturtulması, tasavvuf açısından önemli bir kabuldür. Nitekim mutasavvıflar bir müridin şeyhi karşısında uyması gereken temel kuralları Mûsâ-Hızır kıssasından yola çıkarak belirlemişlerdir. Buna göre şeyhin huzurunda susmayı, kalben bile olsa itirazdan sakınmayı, şeyhinin "ledün" ilmini bildiğini kabul etmeyi, şeriata aykırı gibi görünen bazı sözleri ve davranışları karşısında bile şeyhi hakkında şüpheye düşmemeyi ve ona kayıtsız şartsız teslim olmayı önemsemişlerdir.¹⁷ Çoğu tasavvuf muhitlerinde kabul gören

¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Hakka'l-yakîn", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 203.

¹⁵ Annemarie Schimmel, *İslâmın Mistik Boyutları*, (2. Baskı), (Çev. Ergun Kocabıyık), Kabalcı Yay., İstanbul 2004, s. 157.

¹⁶ Harakânî, s. 231.

¹⁷ Süleyman Uludağ, "Hızır: Tasavvuf ve Halk İnancı", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 410.

bu anlayış, *Nûru'l-Ulûm*'da yer alan şu nasihatlerle çelişki arz etmektedir:

Şeyh, bir gün bir sûfiye sordu:

Hızır -aleyhisselâm- ile dost olmak ister misin?

İsterim, dedi.

Yaşın kaçtır? dedi.

Doksan yedi, diye cevap verdi.

*Doksan yedi yıl boyunca yemiş olduğun Allah'ın ekmeğini geri ver! [Bunca uzun süre] Allah'ın ekmeğini yediğin hâlde, Hızır'la arkadaş olman yaraşmaz, dedi.*¹⁸

Hızır'la dost olabilmek, onunla bir kez olsun karşılaşabilmek, ondan feyiz alabilmek mutasavvıflar için önem addederken, Şeyh Harakânî buna karşı çıkarak “*Doksan yedi yıl boyunca yemiş olduğun Allah'ın ekmeğini geri ver! [Bunca uzun süre] Allah'ın ekmeğini yediğin hâlde, Hızır'la arkadaş olman yaraşmaz*” demiştir. Bununla Allah ile kulun (mürid) arasına Hızır da olsa hiçbir şeyin (kimsenin) girmemesi gerektiğini ifade ve bu kıssadan hareketle dervişlerinden de bu hâle dikkat etmelerini tavsiye etmiştir. Harakânî'nin bu nasihatinin bir çelişki değil de, “Doksan yedi yıl ye, iç sonra da Hızır'la arkadaşlık et! Bu hâlinle zühde erişmen ve onunla arkadaşlık yapman mümkün değildir.” anlamına gelebileceği de düşünülebilir.

3. Âşıklara Nasihat:

İslâm düşüncesinde aşk, ilâhî ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmış, ilâhî aşka genellikle “hakiki”, beşerî aşka da “mecazî” denilmiştir. Tasavvufta geniş ölçüde ilâhî aşk işlenmiştir.¹⁹ Tutkun, düşkün, vurgun, haddinden çok fazla ve aşırı derecede seven âşığın tasavvuftaki aşkı Yüce Allah'a karşı olmuştur.²⁰

Mutasavvıflar baştan beri akılla Allah'a varılamayacağını, O'na ermenin ancak sevgiyle olacağını savunmuşlardır.²¹ Böyle bir sevgiyi taşıyan

¹⁸ Harakânî, s. 224.

¹⁹ Süleyman Uludağ, “Aşk”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 11.

²⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2002, s. 49.

²¹ Uludağ, “Aşk”, s. 14.

gönülde de ikiliğe yer yoktur. Nitekim Harakānî hazretleri âşıklar hakkında;

*Âşık olanlar gönüllerinde daima Allah'ı –celle celâluhu- hatırlamak endişesini taşıyan kimselerdir; Allah'ın, kulun kalbinde kendisi dışında bir şeyin olmadığını ve O'nun dışında hiçbir şeyin kulunun kalbinden geçmediğini görmesinden daha hoş ne olabilir?*²² derken âşıkların gönüllerine Allah'tan gayrisini almamalarını nasihat etmiştir.

4. Müminlere Nasihat:

Mümin bir kulun bir günlük hayatını nasıl idame etmesi gerektiği bilgisi *Nûru'l-Ulûm*'da bildirilirken bu kişilere aslında şu tavsiyelerde bulunulmuştur:

*Mümin için her yer mescittir, her gün Cumadır, Bütün aylar onun için Ramazan ayıdır. Nerede olursa olsun, mescitteymiş gibi yaşamalı; Ramazan ayına gösterdiği hürmeti bütün aylara göstermelidir; Cuma günü yaptığı iyiliklerin aynısını bütün günlerde yapmalıdır.*²³

Şeyh'in müminlere yaptığı bir diğer nasihat de onların hangi uzuvları olursa olsun bu uzuvlardan biriyle Allah'ı anmaları gerektiğidir. Eğer müminler bunu yaparsa Cennet'e gideceklerdir:

*Müminin organlarından birinin, daima Allah'la -celle celâluhu-meşgul olması gerekir; ya kalbiyle O'nu anar, ya diliyle O'nu zikreder, ya gözüyle O'nu görür, ya eliyle cömertlik yapar, ya ayağıyla insanları ziyaret eder, ya vücuduyla müminlere hizmet eder, ya yakîni imanla O'na inanır, ya akılla marifet elde eder, ya ihlâsla amel eder veya kıyamet [dehşetin]'ten korkar; böyle bir kimseye ben kefil olurum ki, mezardan başını çıkarır çıkarmaz, kefenini yerden çekerek doğruca Cennet'e gider.*²⁴

Harakānî Hazretleri'ne göre mümin kulların Cennet'i hak etmeleri için yapmaları gereken önemli bir amel daha bulunmaktadır ki, bu da kalbi her türlü nefsanî hevâ ve hevesten kurtarmaktır. Bunu yapabilmenin yolunu Şeyh Harakānî nasihat dolu ifadeleri ile şöyle anlatır:

Şeyh dedi:

²² Harakānî, s. 237.

²³ Harakānî s. 226.

²⁴ Harakānî, s. 240.

“Allah erlerinin çile [cehd]’si kırk yıldır: Dilin düzelmesi için on yıl çile çekmek lâzımdır, on yıldan az süreyle dil düzelmez; tenimizde biten bu haram etten sıyrılmak için, on yıl daha çile çekmek gerekir; kalbin düzelerek dille aynı olması için, bir on yıl daha çile çekmek gerekir. Her kim bu şekilde, kırk yıl²⁵ mesafe alırsa, onun boğazından, içinde hevanın [nefsanîliğin] bulunmadığı bir sesin çıkması ümit edilir.”

Dediler ki: Onun bir işareti olur mu?

Şeyh dağa yönelerek: “Allah!” dedi, dağdan kayalar kopup düşmeye başladı.²⁶

Yüce Allah’ın adını anan bir kimsenin dünyadan geçmeden önce kendisinde zuhur etmesi gereken şeyleri Harakānî bir nasihatinde şöyle sıralamaktadır:

Üç hâlden biri, [sende] ortaya çıkmadıkça bu dünyadan gitme:

Ya Allah’a olan muhabbetinden dolayı, gözyaşının kana dönüştüğünü görmelisin; ya O’nun korkusuyla kendi idrarının kana dönüştüğünü görmelisin; ya da uyanık olduğun hâlde, kemiklerinin eriyerek inceldiğini görmelisin.²⁷

Bu sözlerinde Harakānî’nin, manevî mürşidi Bâyezîd-i Bistâmî’den etkilendiği aşikârdır. Nitekim Allah’ı zikrettiğinde Bâyezîd-i Bistâmî’den idrar yerine kan çıktığı rivayet edilmiştir.²⁸ Harakānî’nin, Bâyezîd-i Bistâmî gibi belli kişilerin başına gelebilecek böyle bir hâli nasihat etmesi de dikkat çekicidir.

Harakānî Hazretleri, mümin kulların gayelerini açıkladığı şu ifadelerinde insanların, “Nefsini bilen Rabbini bilir.”²⁹ hadis-i şerîfi gereği

²⁵ Metinde dördüncü on yıldan bahsedilmemektedir. Ancak ilgili yerde yer alan dipnotta şu ifadelere yer verilmiştir: Attâr’ın *Tezkiretü’l-Evliyâ’sında* aynı fıkra şöyle yer almıştır: Şeyh dedi: “Allah erlerinin cehti kırk yıldır: Dilin düzelmesi için on yıl çile çekmek gerekir; on yılda el düzelir; on yılda göz düzelir; on yıla kadar da kalp düzelir. Her kim kırk yıl böyle yol alır ve davasına sâdik kalırsa, onun boğazından içinde hevanın (nefsanîliğin) bulunmadığı bir sesin çıkması ümit edilir.”

²⁶ Harakānî, s. 254.

²⁷ Harakānî, s. 255.

²⁸ Çiftçi, *Şeyh Ebü’l-Hasan-i Harakānî I*, s. 255.

²⁹ Aclûnî, II, 361, hadis nr. 2532.

kendilerini bilmelerini, yine kendilerinin ve Allah'ın varlığını idrak etmelerini, son olarak da her şeyin aslının Allah olduğunu bilip buna göre kendilerine bir yaşam çizgisi oluşturmalarını nasihat etmiştir.

İnsanların gayesi üçtür:

Birincisi, Allah'ın seni bildiği gibi, kendini bilmendir; böyle kimselerin az olduğunu görüyorum.

İkincisi, hem senin var olduğunu, hem O'nun var olduğunu bilmendir.

Üçüncüsü, her şeyin O olması ve senin yok olmandır.

Eğer bütün dünyayı bir lokma yapıp bir müminin ağzına koyarsan, hakkını yerine getirmiş sayılmazsın.

Ve eğer bir dostu ziyaret etmek amacıyla Doğudan Batıya kadar yürümüş olsan, Allah için yeterince yürümüş sayılmazsın.³⁰

Mümin bir kulun yüce Allah'ın huzurunda iken kirlili olmaması gerektiği, çünkü Allah'ın insanı temiz olarak dünyaya getirdiği, Şeyh'in ifadeleri ile şöyle nasihat edilmiştir:

Şeyh dedi:

Allah -celle celâluhu- sizi dünyaya temiz olarak getirdi; siz de huzura kirlili gitmeyiniz.³¹

Bâyezîd-i Bistâmî'nin müminlere yaptığı nasihat *Nûru'l-Ulûm*'da, insanların ağzından çıkacak sözlere dikkat etmeleri gerektiği, kıyamet gününde verilecek hesabın unutulmaması gerektiği ve arkadaş edinmede davranışlara dikkat edilmesi gerektiği şöyle dile getirilmiştir:

Sözünüzün hesabını unutmayınız; kim sözünün hesabını düşünmezse konuştuğunda pervasızca konuşur. Kıyamet gününün hesabını da unutmayınız; zira kim kıyametin hesabını yapmazsa nereden toplarsa toplansın mal hususunda cesur olur. Davranışın değerini de iyi biliniz; davranışın değerini iyi bilmeyen kişi, arkadaş edinmede ihtiyatlı olmaz.³²

Nûru'l-Ulûm'da Bâyezîd-i Bistâmî'nin yanında nasihatine yer verilen bir diğer şahsiyet Ebû Hâmid Murtecî b. Ma'kal'dir:

³⁰ Harakânî, s. 234-235.

³¹ Harakânî, s. 258.

³² Harakânî, s. 260.

Ebû Hâmid Murtecî b. Ma'kal'a sordular:

- Kulun iyi düşünceli olmasının alâmeti nedir?

Ebû Hâmid dedi:

- Anlamadın mı? İyi düşünceli kul, elini yen [cep]'ine götürüp içine [önceden] koymadığı bir şeyi çıkararak kimsedir.³³

Bu görüşü yorumlayan Harakânî Hazretlerinin kanaati ise şöyledir:

Şeyh Ebû'l-Hasan dedi:

Sen de anlamamışsın; iyi düşünceli [kul], her şeyi açıkça gören ve artık elini yenine götürmesine gerek duymayan kimsedir.³⁴

Nûru'l-Ulûm'da Müslümanlara yapılan bir diğer nasihat de mümin bir kulun bir güneş gibi olduğu ve dolayısıyla faydalı bir iş yapacaksa bunun herkese ulaşması gerektiğidir. Bu hususla ilgili olarak eserinde yer alan öğüt şöyle aktarılmıştır:

Ebû Ali-yi Rûdbârî müritlere sordu ki:

Siz [den hiç biri] iyilikten bir eser yaptı mı? Biri dedi:

Ben bir emir idim; sarayına bir dilenci geldi, bir şey istedi; ben kapıya çıktım onu kucaklayıp evime götürdüm; elbisemi ona giydirdim ve onu tahta oturttum, bütün malımı ve mülkümü ona teslim ettim ve iddetinin bitmesinden sonra, nikâhına alması için, hanımımı boşadım; şimdi hırka giymiş senin huzurunda iki diz üstü oturmuşum.

Ebû Ali hiçbir şey söylemedi.

İkincisi dedi: Ben bir gün sultanın kapısından geçiyordum; birini yakalamış elini kesmek istiyorlardı; ben elimi feda ettim, işte kesik el.

Sonra Ebû Ali'ye sordular: Bu ikisinden hangisi daha kâmilidir?

Dedi: Siz yaptığınız iyiliği, iki belli şahıs için yaptınız; mümin güneş gibidir; onun faydası herkese ulaşmalıdır.³⁵

³³ Harakânî, s. 263.

³⁴ Harakânî, s. 263.

³⁵ Harakânî, s. 273-274. Burada temeli bir hadis olmakla beraber, Mevlânâ'ya atfedilen "Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol. Şefkat ve merhamette güneş gibi ol. Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol. Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol. Tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi ol. Hoşgörülülükte deniz gibi ol; Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol." sözü de akla gelmektedir. Buradan hareketle Mevlânâ'nın Harakânî Hazretleri'nden etkilendiği düşünülebilir.

İyi bir kulda bulunması gereken vasıflar, *Nûru'l-Ulûm*'da şöyle ifade edilmiştir:

*İyi kul, iki eli düzgün olan kişidir; yani meleklerin sağ elle yazmaları için, her iki eliyle yaptığı şey iyilik olmalıdır; [amelleri] meleklerin sol elle yazacakları şeyler olmamalıdır.*³⁶

Buraya kadar *Nûru'l-Ulûm*'da nâsîh, dervîş, âşık ve mümin gibi farklı muhatap kitlelerine yapılan nasihatlere yer verildi.

Şimdi *Nûru'l-Ulûm*'dan hareketle nasihat mevzuunu, konularına göre tasnif ederek bu hususlarda zikredilen nasihatlere yer verilecektir.

5. NÛRU'L-ULÛM'DA NASİHAT MEVZULARI

1. İbadet Etme:

İbadet sözlükte “boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma” gibi anlamlara gelmektedir. Dinî bir terim olarak ibadet, insanın Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlar için kullanıldığı gibi daha genel bir ifade ile aynı mahiyetteki düşünüş, duyuş ve sözleri de kapsamaktadır.³⁷

İslâmî literatürde ibadetin özel anlamlarından birisi mükellefin yaratana karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Resulü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleridir.³⁸ Harakânî Hazretleri'nin ibadet hususunda yaptığı nasihatlerden biri ibadetin devamlı olması yönündedir. Nitekim o bir sözünde, “*İbâdete devam et ki, ihlâs ortaya çıksın; ihlâslı olmaya devam et ki, nur ortaya çıksın. Nur zuhûr ettiği zaman. “O’nu kesinlikle görmüş gibi [O’na] ibâdet et.” [şeklindeki hadisin] sırrı ortaya çıkar.*”³⁹ diyerek, devamlı yapılan bir ibadetin sonunda kişinin ihlâsa ve daha sonra da nura erişeceğini belirtmiştir. Sûfîlere göre ibadet Allah'ın rızasını kazanmak, O'na yaklaşmak ve O'nun huzurunda olmak için vazgeçilmez bir araçtır. Kişi her şeyi bir yana bırakarak Allah'ın huzurunda

³⁶ Harakânî, s. 274.

³⁷ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 233.

³⁸ Ferhat Koca, “İbadet: İslâm'da İbadet”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 240.

³⁹ Harakânî, s. 257.

ve Onunla birlikte olduğunun bilincine erince amaca uygun şekilde ibadet etmiş olur. Sûfilere göre Hz. Peygamber bir hadisinde⁴⁰ bu durumu, “ihsan” kavramını açıklarken izah etmiştir.⁴¹

Allah ile kulun arasında hiçbir perdenin bulunmaması anlamına gelen müşâhede hususunda Şeyh’in şöyle bir nasihati bulunmaktadır:

*Müşâhede, O’nun olması ve senin olmamandır: O’nun sırrından kulda zâhir olacaklara kulun lâıyk olabilmesi için, O’na ait nitelikleri alması ve kendine ait nitelikleri atması gerekir.*⁴²

Harakânî Hazretleri ibadet hakkındaki bir başka sözünde:

*“İbâdeti herkes yapar; ama herkes ibâdetinden emeli uzaklaştıramaz.”*⁴³ demektedir.

Şeyh’e göre namaz ve oruç ibadetini sadece cennete gitmek isteyen âbitler yapmaktadır. O ise kendini manevî yolculuğundan alıkoyacak tüm âfetleri kalpten uzak tutmayı öğütlemiştir:

*Namaz kılmak, oruç tutmak âbitlerin işidir; ama âfetleri kalpten uzaklaştırmak yiğitlerin işidir.*⁴⁴

Buradan hareketle Şeyh’in âlim, zâhit ve âbitlerle ilgili olarak söylediği bir şey daha vardır: O, asıl mutluluğun hüznünde olduğunu ifade etmiştir. Hüznün peşinde koşabilmek de yukarıdaki sözde ifade edildiği gibi ancak yiğit sâliklerin işidir:

Eğer marifetle ilgili konuşacaksan [bu hususta] yedi yüz konu ve her konunun birbirine benzemeyen yedi yüz dalı vardır. Âlim ilim öğrendi, bir kenara çekilerek onunla mutlu oldu; zâhit zühdü aldı, bir kenara çekilerek onunla mutlu oldu; âbit ibâdetini yaparak onunla mutlu oldu; Allah’ınla

⁴⁰ “Cibril: ‘Bana ihsandan haber ver.’ dedi. Hz. Peygamber: ‘İhsan, Allah’a O’nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da, o seni muhakkak görmektedir.’” Bkz. Buhârî, “İmân”, 37.

⁴¹ Süleyman Uludağ, “İbadet: Tasavvuf”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 247.

⁴² Harakânî, s. 259.

⁴³ Harakânî, s. 255.

⁴⁴ Harakânî, s. 255. Burada Harakânî, namaz kılmanın, oruç tutmanın âbitlerin işi olduğunu söylerken, bu ibadetlerin diğer müminler tarafından yerine getirilmesinin gereksiz olduğunu ima etmemektedir. Aksine âbitlerin bu ibadetleri yerine getirirken gereksiz düşünceleri kalplerinden uzak tutamadıklarını ve bu işi sadece dervişlerin başarabildiğini ifade etmektedir.

*mutlu olmak için sen de git hüznü al.*⁴⁵

Hüznün tavsiye edildiği bu sözde hüzünden kastedilen sūfiyyeye göre kulun hasenatinın artmasına vesile olan şeydir. Nitekim kulun her ne zaman dünya ile ilgili keder ve hüznü artarsa âhirette de bir o kadar sevabı artar. Sūfiler bu görüşlerini desteklemek üzere Tевbe sūresi 82. ayetinde geçen “Çok ağlayınız, az gülünüz.” ayeti ile “Eğer benim bildiklerimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.”⁴⁶ hadis-i şerifini delil olarak kullanmışlardır.⁴⁷

Hüznün daha iyi anlaşılması için *Nūru'l-Ulūm*'da şöyle bir nasihate daha yer verilmiştir:

*Gönlünüz hüzünlenince, bunu ganimet biliniz; çünkü insanlar sıkıntının bereketiyle bir yere varırlar.*⁴⁸

Sūfilere göre ibadet, cehennemden kurtulma ve cennete girme aracıdır. Ancak ibadetin en yüksek derecesi, hiçbir karşılık beklemeden sırf Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bu durum özellikle Râbia el-Adeviyye⁴⁹, den itibaren sūfilerin ortak görüşü hâline gelmiştir.⁵⁰ *Nūru'l-Ulūm*'da Allah'a ibadetin ne amaçla yapılacağı nasihati zikredilirken Râbia el-Adeviyye'nin menkıbesine şöyle yer verilmiştir:

Hasan-i Basrî, Habîb el-Kâtib, Mâlik ed-Dînâr ve Muhammed-i Vâsi', Râbia'ya gittiler; Râbia onlardan sordu:

Siz Allah'a ne amaçla ibadet ediyorsunuz?

Her biri bir şey söyledi. Râbia el çırparak ortaya atıldı ve dedi:

Bu ibadeti Belıyye⁵¹ bile kabul etmez; ben ibâdet ederim, ister beni

⁴⁵ Harakâni, s. 258.

⁴⁶ Buhârî, Kūsûf, 2.

⁴⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul 2009, s. 290.

⁴⁸ Harakâni, s. 276.

⁴⁹ Râbia el-Adeviyye'ye atfedilen söz şöyledir: “Ey Allah'ım! Sana cehennem korkusuyla ibâdet edersem beni cehennemde yak; Sana cennet ümidiyle ibâdet edersem beni oradan çıkar; fakat Sana yalnız Senin için ibâdet edersem ebedî güzelliğini benden esirgeme!” Geniş bilgi için bkz. Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakâni I*, s. 267-268, dipnot: 27.

⁵⁰ Uludağ, “İbadet: Tasavvuf”, s. 248.

⁵¹ Belıyye: Arapların Cahiliyye döneminde sahibinin mezarının başına bağladıkları deve. Geniş bilgi için bkz. Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakâni I*, s. 267, dipnot: 26.

*cennete götürsün ister cehenneme; ikisi de O'nundur.*⁵²

Nûru'l-Ulûm'da oruç, namaz, helal lokma yeme ve yetimlere lütufta bulunma yönünde amelî ibadetlerle ilgili Zunnûn el-Mısrî'nin zikrettiği bir nasihate de yer verilmiştir. Mısrî bu nasihatinde,

*“Kalbin yumuşamasını istiyorsan çok oruç tut; eğer yumuşamazsa çok namaz kıl, eğer yumuşamazsa [az/helâl] lokmaya dikkat et; eğer bununla da yumuşamazsa yetimlere lütufta bulun.”*⁵³ diyerek, mezkur ibadetleri yapan müminlerin günahattan sertleşen kalplerinin yumuşayacağı ifade etmiştir.

Kadınların erkeklere benzememesi, takva, cemaatle namaz, cömertlik ve şefkatli olma gibi ibadetler de Harakânî tarafından nasihat edilmiştir. Şeyh Harakânî'nin bu öğütleri şöyledir:

Mahmud Sebuktekin, Şeyh'e “Bana bir öğüt ver!” dedi. Şeyh:

- Kadınların erkeklere benzemesi kulluğa uymaz; Allah'ın öfkesinden Allah'a sığınırım, dedi.

Mahmud:

- Bana bir vasiyette bulun! dedi. Şeyh:

*- Ey Mahmud, dört şeye dikkat et: Takvaya, cemaatle namaza, cömertlik ve halka şefkat et, dedi.*⁵⁴

Zikir:

Sözlükte “bir şeyi anmak, hatırlamak” anlamına gelen zikir, dinî literatürde “Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş” anlamında kullanılmıştır.⁵⁵

“Sûfilere göre zikirden maksat Allah'ın zâtı, sıfatları, isimleri, ihsanının bolluğu, takdirinin geçerliliği gibi hususlarda kalbin uyanıklığını sağlamak, Allah'ı kalpte hazır tutmak ve O'nu görüyormuş gibi murakabe etmektir ki, bu, “ihsan” makamıdır. Bir başka ifadede şöyle de denilmiştir: Zikir Allah'a olan aşırı muhabbetin ya da korkunun etkisiyle gaflet meydanından müşâhede fezasına çıkmaktır. Böylece insan, Allah ile ünsiyet

⁵² Harakânî, s. 266-267.

⁵³ Harakânî, s. 279.

⁵⁴ Harakânî, s. 299.

⁵⁵ Reşat Öngören, “Zikir”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 409.

peyda eder ve mâsivâdan uzaklaşır. Sehl b. Abdullah'a göre zikir Allah'ın seni gördüğü hususunda kesin emin olman, kalbinle O'nun sana senden daha yakın olduğunu görerek O'ndan hayâ etmen, bu durumu nefesine ve davranışlarına yansıtmandır.⁵⁶

Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eden yani Allah ile kendisi arasında herhangi bir perde bulunmayan müminin ne kadar samimi olduğu onun bir kere "Allah" demesi ile ortaya çıkmaktadır. Nitekim Şeyh bu hususu *Nûru'l-Ulûm*'da şöyle belirtmiştir:

*Allah ile kendisi arasında perde bulunmayan bir kimsenin, "Allah!" deyince, onun Allah'tan haberdar olması gerekir.*⁵⁷

Zikirde Allah'ı zikreden kişi Allah'tan başka her şeyden geçer, zâkir zikrinde mezkûrdan başkasını hatırlamaz, kendisini kaybeder, yaptığı zikrin bile farkında olmaz. Bu yüzden zikir, insanın kendinden geçip Hakk'ı bulması hâlidir.⁵⁸ Bu hususla ilgili Harakânî Hazretleri *Nûru'l-Ulûm*'da kendi zikri ile ilgili olarak şöyle malumat vermektedir:

*Bu gün, kırk yıldır Allah -celle celâluhu-, benim kalbimde kendi zikri dışında bir şey görmüyor; çünkü benim kalbimde onun zikri dışında bir şey yoktur; ... Benim kalbimi Hakk'ın zikri, hükümranlığı kuşatmıştır. Kırk yıldır nefsim bir yudum ekşi ayran istiyor veya bir yudum serin su, hâlâ vermedim; asla bunu yapar mıyım? Heyhat, heyhat.*⁵⁹

Buradan hareketle sûfilerin zikrinde önemli olan esaslardan birisi nefsin her türlü hevâ ve heveslerine aldırılmamak, ona boyun eğmemektir.

2. Uyanık Olma:

Bu hususla ilgili *Nûru'l-Ulûm*'da yer alan nasihat şöyledir:

Sordular:

- Uyanık olmak için ne yapmalıyız?

⁵⁶ Öngören, "Zikir", s. 410.

⁵⁷ Bu söz *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da şöyle yer almaktadır: Ve dedi: "Ben: 'Yüce Allah, Muhammed'e neler yapmış?' deyince, kalbi ve dili tutulup yere düşecek bir kimse varsa, Allah ile o kimsenin arasında bir perdenin bulunmaması gerekir." bkz. Harakânî, s. 243, dipnot: 621.

⁵⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 385.

⁵⁹ Harakânî, s. 310.

- Ömrünüzü bitmiş sayınız ve son nefesinizin gelip iki dudağınızın arasında çıkmak üzere durduğunu düşününüz, dedi.⁶⁰

Harakānî Hazretleri bu sözü ile uyanık olmayı kişinin bugününü son günüymüş gibi, aldığı nefesi son nefesiymiş gibi hissetmesi şeklinde yorumlamıştır.

3. Misafire Hakkını Verme:

Misafirin hakkının nasıl teslim edileceğine dair Şeyh'in *Nûru'l-Ulûm*'da yer verdiği nasihat şöyledir:

Şeyh dedi:

Allah -celle celâluhu- kalbime nidâ etti ki: Ey kulum, misafirim hakını yerine getir.

Dedim ki: Ey Allah'ım! Senin misafirinin hakkını nasıl yerine getireceğimi bilmiyorum.

Dedi: Bir selamla, sana misafir olan kimselerin, selamlarının karşılığını vermen gerekir. Bir kimse olur ki, beni sever ve benimle olan sevgisinden dolayı seni arzular. Bir kimse olur ki, seninle aynı sıkıntıyı paylaşmak için kendi isteğiyle gelmiştir. Bir kimse olur ki, benimle ilgili kendisinde var olan sıkıntısını çözememiştir. Bir kimse olur ki, onun benliğini kendisinden almışım; [sana] gelip gidişi de anlaşılabilir; fakat o benim misafirimdir. Bir kimse olur ki, senden bu dünyalık bir şey ister.

Sonra Yüce Allah bana dedi ki: Benim sana ne yaptığımı görüyorsan, mahlûkatıma karşı, aynısını yap.

Dedim: Allah'ım, ben aynısını kuluna yapamam!

Dedi: Benden yardım iste.⁶¹

Burada Yüce Allah, Harakānî Hazretlerini kendi misafiri gibi gördüğünü ve onunda kendisine gelen misafirlere nasıl muamelede bulunması gerektiğini izah etmiştir.

4. Helal Yeme:

---

⁶⁰ Harakānî, s. 223.

⁶¹ Harakānî, s. 251.

Mâide sûresi 88. ayette Yüce Allah; “Allah’ın size verdiği rızıklardan helâl ve temiz olarak yiyin ve inandığınız Allah’tan korkun.” buyurmaktadır. Bu ayetten hareketle yenilen şeylerde israftan kaçınmak, haramı terk edip ancak helâl olanından faydalanmak ve nihayet ihtiyaçtan fazlasını da ihtiyaç sahiplerine taksim etmek gerekmektedir. Allah’ın verdiği rızıkların temiz yani helâl olanlarından yenilmesi ile ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’de başka ayetler⁶² de bulunmaktadır.⁶³ Yine Peygamber Efendimiz; “Helal bellidir, haram da bellidir. İkisinin arasında ise bir takım şüpheli şeyler vardır ki, insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve urzunu (namus ve haysiyetini) korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur.”⁶⁴ buyurmuştur.

Mevlânâ, *Mesnevî*’sinde helâl lokmadan bahsederken; “Helâl lokmadan ilim ve hikmet doğar, aşk ve rikkat hâsıl olur. Bir lokmadan sen, haset, tuzak, cehalet ve gaflet husule geldiğini görürsen onun haram olduğunu anla. Hiç buğday ekilip de arpa çıktığını gördün mü?” demiştir.⁶⁵ Helâl lokma ile ilgili Şeyh Ebüssuûd b. Ebü’l-Aşâir de (ö. 1246); “Helâl lokma var ya işte o esastır, duygular onunla temizlenir, kalp onunla sâfiyetini bulur.”⁶⁶ demiştir. Harakânî Hazretlerinin helâl yeme hususundaki nasihatı ise şöyledir:

Şeyh müride sordu: Hiç zehir içtin mi?

Mürir: Hayır, kim zehir içerse ölür, dedi.

Şeyh: O hâlde sen, asla helâl [ekmek] yememiş olmalısın; çünkü kim yediği ekmeğin zehir gibi olduğunu düşünmezse, helâl yemiş sayılmaz, dedi.⁶⁷

Sûfilere, zehir içmek, haram yemek yemekten daha kolay gelir.

⁶² Bkz. Bakara 2/172, 257; Nahl 16/114 gibi.

⁶³ Ahmet Coşkun, *Kur’ân-ı Kerim’de Rızık ve İktisadî Hayat*, Ensar Yay., İstanbul 2010, s. 52.

⁶⁴ Buhârî, İmân, 39.

⁶⁵ Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerif*, I-II, çev. Tahiru’l-Mevlevi, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2009, s. 126.

⁶⁶ Safer el-Muhibbî el-Cerrâhî, *İstılâhât-ı Sofîyye fî Vatan-ı Aslıyye, Tasavvuf Terimleri*, (2. Baskı), haz. Derya Çakır Baş, Kırkkandil Yay., İstanbul 2013, s. 149.

⁶⁷ Harakânî, s. 221.

Hesabı sorulmayan zehir hesabı sorulan helvadan daha iyidir. Burada helâl yeme hususunda aşırılığa kaçma ve İslâm'ın her Müslüman için öngördüğü helâl rızık kendi kendine yasaklama durumundan ziyade yenen lokmanın ölçüsü ve şüpheli olup olmaması durumuna dikkat çekilmiştir.⁶⁸

Nûru'l-Ulûm'da helâl yeme hususunda Şeyh ile ilgili şöyle bir olay anlatılır:

Şeyh Ebü'l-Hasan'ın bir müridi vardı; Şeyh'in nezdinde bütün müritlerden daha üstün idi [Şeyh'e dedi]:

- Bizim müritlerimiz vardır, onlar sizin de müritlerinizdir: koyun sahibi adamlar olup malları helâldir, uzun bir süredir birkaç koyunu tekkenin hizmetçisine bağışlamakla yardım etmek arzusundadırlar.

Şeyh dedi:

- Allah -celle celâluhu- bana: "Senin ihtiyaçlarını ben karşılarım." dedi. Bir daha ısrar etmeyeceğini söz verirsen, bu defa helâl olması şartıyla kabul ederim.

Neticede görevli koyunları toplayıp getirdi. Şeyh'e haber verdiler, tekkeden dışarı çıktı, yenini salladı, bazı koyunlar tekkeye girdi, bazıları da hiç kimsenin tekkeye sokamayacağı şekilde kaçtılar; tekrar karşı tarafa gittiler. Araştırdıklarında, ele gelmeyenlerin... temiz [helâl] olmadıkları anlaşıldı.⁶⁹

Buna göre helâl lokmanın yendiği yere haram kazançla elde edilen hayvan dahi girmemektedir. Helâl lokma dinin ve dürüst olmanın temelidir. Sadece kazancın helâl olması yetmez, ayrıca yenilen gıdaların da helâl unsurlardan oluşması gerekir. *Nûru'l-Ulûm*'da bu nasihatın vurgulandığı bir diğer olay şöyle anlatılır:

Gecelerden bir gece, hanım hizmetçi turşu yapmıştı; Şeyh'in kendi eliyle ekmiş olduğu bahçeden çöğendir⁷⁰ koymuştu; Şeyh'in âdeti yatsı

⁶⁸ Geniş bilgi için bkz. Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakâni I*, s. 221, dipnot: 566.

⁶⁹ Harakâni, s. 315.

⁷⁰ Çöğen (çöven) sözlükte "karanfilgillerden diz boyu yükselen, eflatun ve açık pembe çiçekli, kök sapları sabun ve beyazlatıcı etkili bir madde taşıyan, bu sebeple helvacılıkta ağdayı beyazlatmak için kullanılan çok yıllık otsu bitki" demektir. Bkz. Yaşar Çağbayır,

namazını kılmadıkça yemek yememektir; Şeyh derdi: “Ey Allah’ım, senin hizmetini bitirmeden vücudu beslemeyeceğim.”

Yatsı namazından sonra yemek getirdiler.

Dedi: “Bu yemekten karanlık kokusu geliyor.”

Ertesi gün o bahçeye gittiler, araştırdılar; adamlar buğdaylarını sulamak için harklarına su bırakmışlardı; Şeyh’in bağına giden harkın bağlantısı açık olduğu için oradan su akınca çöğendir su almıştı.⁷¹

Helâl yemenin zıttı olan haram yeme ise Şeyh Harakānî’ye göre vesvese sebebidir. Yani vesvese sahibi kişiler Şeyh’in de ifadesi ile haram lokma yiyerek kalplerini kirletmektedirler:

Vesvese neden doğar?

Dedi ki: Üç şey kalbi meşgul eder: Göz, kulak ve lokma; oysaki gözle gördüğün şey kalbi meşgul etmemelidir; kulakla duyduğun şey kalbi meşgul etmemelidir; haram lokma kalbi kirletir ve vesvese doğar.⁷²

5. Az Yeme:

Şeyh Harakānî’ye göre dünya denilen masıvadan uzak durmanın yolu açlıkla imtihandan geçmektedir.

Nitekim bunun için yapılması nasihat edilen şey yemeği, içmeği dört günde bire, kırk günde bire hatta senede bire kadar indirmektir. Şeyh’e göre nefis için oldukça zor olan bu imtihanı geçebilen kişiler hâl dili ile konuşmaya başlarlar. Onların kalbi artık dünya için çarpmaz olur:

Şeyh dedi:

“Açlığa karşı öyle dayanıklı olmaya çalış ki, günde bir öğün yiyorsan üç günde bir öğün; üç günde bir öğün yiyorsan, dört günde bir öğün; bu süreyi kırk güne, bir yıla kadar arttır. O zaman bir kuş yumurtasına benzer, beyaz ya da kırmızı yahut sarı bir şeyi ağzında tutan yılan benzer bir şey ortaya çıkararak gelir, ağzını senin ağzına koyar; ondan sonra asla yemesen de olur. Bu durumdan sonra kimi yetmiş [yıl]’te bir kez uyanır, kimi yirmi

---

Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı: Ötüken Türkçe Sözlük, I-V, Ötüken Yay., ts., I, 1050-1051.

⁷¹ Harakānî, s. 315-316.

⁷² Harakānî, s. 223-224.

yılda, kimisi de on yılda, kimisi dört ayda, kimisi de her ay, kimisi haftada bir uyanır ve kimisi de [sadece] her namaz vaktinde uyanık olur. Gönlünün habersiz olması [şuurunu yitirmesi] ondandır; bu dünyada mı, öbür dünyada mı olduğundan hiç haberi olmaz; hem bu dünya hem de öteki dünyanın diliyle konuşması uygun olur; fakat kalbi, bu dünyadan habersiz olur.”⁷³

Açlığa dair yapılan bu nasihat, Harakānî Hazretleri tarafından Ferîdüddin-i Attâr’ın *Tezkiretü’l-Evliyâ*’sında keramet sahibi olmak isteyenlere karşı söylenmiştir.⁷⁴

6. Az Konuşma:

Harakānî Hazretleri az yiyerek açlıkla imtihan olan kimseler için az konuşma yönünde de nasihatte bulunmuştur. Ona göre kıyamet günü durumlarının iyi olmasını isteyen kullar dünyada iken az konuşmalılardır. Harakānî bu nasihati yaparken Lokman Hekim ve oğlunun şu konuşmalarına da yer verir:

Lokman-ı Hekim -Allah ondan razı olsun- çocuğuna dedi: Bu gün neyi konuşursan not et, oruç tut ve konuştuklarını akşam bana arz ettikten [hesabını verdikten] sonra iftarını aç. Akşam olunca, birbirlerine hesap verinceye kadar vakit geç oldu; ertesi gün de aynı şeyi söyledi, hesap verinceye kadar geç oldu; üçüncü gün de aynı şeyi söyleyince çocuk dedi: Yaptıklarımı ve söylediklerimi akşam arz edip hesabını verinceye kadar, yemeğim gecikir.

O gün hesap verme korkusundan hiçbir şey konuşmadı. Akşam babası hesap isteyince çocuk dedi: Hesap verme korkusuyla, hiç konuşmadım.

Lokman: Gel, hemen yemek ye, dedi.

Şeyh dedi: Kıyamet gününde, az konuşanların durumu, Lokman’ın oğlunun durumu gibi, iyi olacaktır.⁷⁵

Az ye, az konuş, az uyu gibi sözler mutasavvıfların dillerinden düşmeyen nasihatlerdendir. Nitekim Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri de bir rubâîsinde

⁷³ Harakānî, s. 256.

⁷⁴ Bkz. Çiftçi, *Şeyh Ebü’l-Hasan-i Harakānî I*, s. 256.

⁷⁵ Harakānî, s. 265.

*Hakkî yemek az ye az uyu az söyle
Cân sağığı dil hoşluğu bul sen öyle
Her ne dilesen gönülde bul zevk eyle
Kim iki cihân sa'âdetidir böyle (Rubâî/51)⁷⁶*

diyerek, başta kendi nefesine olmak üzere bütün müminlere az yenilmesi, az konuşulması ve az uyunması yönünde nasihatte bulunmuş ancak bu şekilde insanın can sağığına ereceğini ifade etmiştir.

7. Kibir, Haset, Riya ve Gafletten Uzak Durma:

Kibir, haset ve riya insanlığın genel hastalıkları olarak bilinir. Kibir, sözlükte “büyüklük” anlamına gelir ve tevazuun karşıtı olarak “kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması” demektir; ancak kelimenin daha çok birinci anlamda kullanıldığı, büyüklenme ve böbürlenme şeklindeki davranışların ise bu huyların dışı yansımalarından ibaret olduğu belirtilir.⁷⁷

Haset, başkalarının sahip olduğu imkânları kıskanma anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca haset kelimesi, başkasının sahip olduğu maddî veya manevî imkânların kendisine intikal etmesi veya kıskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalması yönündeki istek ve niyeti ifade eder.⁷⁸

Riya ise Allah için yapılması gereken amel ve ibadeti kullara gösteriş olsun diye yapma anlamına gelen ahlâkî bir terimdir. Riya, “Allah’tan başkasının hoşnutluğunu kazanma düşüncesiyle amelde ihlâsı terk etme”; “Allah’a itaat eder görünerek kulların takdirini kazanmayı isteme”; “ibadeti Allah’tan başkası için yapma, ibadetleri kullanarak dünyevî çıkar peşinde olma”; “Allah’ın emrini yerine getirmek amacıyla değil insanlara gösteriş olsun diye iyilik yapma”; “insanların görmesi ve takdir etmesi için ibadeti açıktan yapma” vb. şekillerde tanımlanmıştır.⁷⁹

Bu üç kalp hastalığı ile ilgili olarak Şeyh Harakânî’nin de diyecekleri vardır:

⁷⁶ Numan Külekçi ve Turgut Karabey, *Dîvân, Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1997, s. 516.

⁷⁷ Mustafa Çağrı, “Kibir”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 562.

⁷⁸ Mustafa Çağrı, “Haset”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 378.

⁷⁹ Mustafa Çağrı, “Riya”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 137.

“Eğer senin tandırından senin elbisene bir ateş sıçrasa, onu hemen söndürmeye çalışırsın; senin dinini yakacak bir ateşin, yani senin kalbinde yer alan kibir, haset ve riyâ ateşini, nasıl uygun bulursun!”⁸⁰

Gaflet, dünya veya âhiret hayatı için gerekli olan bir şeyin önemini kavrayamama halini ifade eden ahlâkî ve tasavvufî bir terimdir. Gafletle ilgili olarak “bir şeyin gerekliliği ortada iken bunun idrak edilememesi”; “nefsin kendi arzusuna uyması, zamanın boş geçirilmesi”; “yeterince uyanık ve dikkatli davranılmadığı için insana arız olan yanılğı hali” gibi tanımlar da yapılmıştır.⁸¹ Kalpte bulunan kibir, haset ve riya hastalıklarından başka gafleti de hastalık olarak telakkî eden Şeyh Harakânî’nin gafletten kurtulmak için yaptığı nasihat şöyledir:

Dedi:

“Hepimiz aynı hastalığa sahibiz; hastalık bir olunca ilacı da bir olur. Hepimiz gaflet hastalığına yakalanmışız; gelin uyanalım!”⁸²

Sonuç

Bir mutasavvıf olan Şeyh Ebü’l-Hasan-i Harakânî’nin *Nûru’l-Ulûm* adlı eserinden yola çıkarak tespit edilen nasihatlerde gerek kendi gibi dervişlerin gerekse herhangi bir tarikata bağlılığı olmayan müminlerin yapmaları gereken şeyler, bazen Şeyh’in bizzat kendisi tarafından bazen de Bâyezid-i Bistâmî gibi eserde zikredilen şahısların diliyle söylenmiştir. Buna göre bir nâsih kendini karşısındakinden üstün görmemeli; bir derviş takva ve cömertlik gibi pınarlardan beslenmeli; ayrıca nefsini köreltmesini bilmeli, varlığını Yüce Allah’ın varlığı ile birlemelidir. Bir âşık gönlüne Allah’tan başkasını almamalıdır.

Bir mümin için her yer mescit, her gün Cuma ve her ay Ramazan ayı olmalıdır. Yine hangi uzvuyla olursa olsun bunlardan en az biriyle Allah’ı anmalı, kalbini her türlü heva ve hevesten korumalıdır. Ağzından çıkacak sözlere dikkat etmeli, kıyamet gününde verilecek hesabı unutmamalı ve arkadaş edinirken davranışlarına dikkat etmelidir.

⁸⁰ Harakânî, s. 239.

⁸¹ Süleyman Uludağ, “Gaflet”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 283.

⁸² Harakânî, s. 239.

Ayrıca mümin olan kişi az konuşmaya, az yemeye, yediğinin helal lokma olmasına, misafirine iyi davranmaya, gaflet, riya, haset gibi hastalıklardan da uzak durmaya çalışmalıdır.

KAYNAKÇA

- el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs I-II*, Beyrut 1351.
- el-Buhârî, *es-Sahîh*, Mektebetü Dâri's-Selâm, Riyad 1999.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul 2009.
- Coşkun, Ahmet, *Kur'ân-ı Kerim'de Rızık ve İktisadî Hayat*, Ensar Yay., İstanbul 2010.
- Çağbayır, Yaşar, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı: Ötüken Türkçe Sözlük*, I-V, Ötüken Yay., ts.
- Çağrı, Mustafa, "Nasihat", *DİA*, İstanbul 2004, XXXII, 408-409.
- _____, "Kibir", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 562-563.
- _____, "Haset", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 378-380.
- _____, "Riya", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 137-138.
- Çiftçi, Hasan, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî I (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri)*, *Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin)*, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Kars, ts.
- _____, "Mevlâna ile Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebü'l-Hasan-i Harakânî", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Mevlânâ Özel Sayısı, yıl: 6, sy. 14 (Ocak-Haziran 2005), Ankara, s. 565-590.
- Koca, Ferhat "İbadet: İslâm'da İbadet", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 240-247.
- Külekçi, Numan ve Karabey, Turgut, *Dîvân, Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1997.
- Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerîf*, I-VI, çev. Tâhirü'l-Mevlevî, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2009.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.
- Öngören, Reşat, "Zikir", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 409-412.

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Kars 2014

Safer el-Muhibbî el-Cerrâhî, *Istulâhât-ı Sofîyye fî Vatan-ı Asliyye, Tasavvuf Terimleri*, (2. Baskı), haz. Derya Çakır Baş, Kırkkandil Yay., İstanbul 2013.

Schimmel, Annemarie, *İslâmın Mistik Boyutları*, 2. baskı, çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yay., İstanbul 2004.

Seyhan, Ahmet Emin, “Ebü’l-Hasan el-Harakânî’nin İlim Anlayışı”, *JASSS: International Journal of Social Science*, vol. 6/5 (May 2013), Fransa, s. 1049-1083.

Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 233-235.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2002.

_____, “Harakanî”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 93-94.

_____, “Hızır: Tasavvuf ve Halk İnancı”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 409-411.

_____, “Aşk”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 11-17.

_____, “İbadet: Tasavvuf”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 247-248.

_____, “Gaflet”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 283-284.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Hakka’l-Yakîn”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 203-204.